

ΤΑ ΙΕΡΑ ΧΡΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ

Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἦτο τὸ ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα τῆς μεταφορᾶς τῆς ἔδρας τῆς εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐν μέσῳ δηλαδὴ ἐλληνικῶν χωρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μεταφορὰ αὕτη ἐγένετο ἄνευ κλονισμῶν, ἦτο ἐπίσης ἐπόμενον οἱ πληθυσμοὶ τῶν χωρῶν τούτων, διωργανωμένοι ὡς ἦσαν εἰς κοινότητος αὐτοδιοικουμένης, νὰ συνεχίσουν ἀπροσκόπτως τὴν προτέραν των ζωὴν, χωρὶς οὐδ' αὐτὴ ἡ ἐπικράτησις τοῦ χριστιανισμοῦ νὰ ἀλλοιώσῃ αἰσθητῶς τὸν χαρακτῆρα τῆς τότε ἐλληνικῆς κοινωνίας, ἀφοῦ «καὶ αὐτοὶ οἱ Ὀλύμπιοι Θεοὶ προσῆλθον εἰς τὸν Χριστιανισμόν», ὡς ἔλεγε τότε κάποιος ζωγράφος μοναχός.

Πράγματι βλέπομεν ὅτι οἱ Ἕλληνες, ἐκχριστιανισθέντες, ἐξελλήνισαν τὸν Χριστιανισμόν, εἰς τόσον βαθμὸν μάλιστα, ὥστε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι, ἐὰν Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης ἐνεφανίζετο πενήντα ἔτη μετὰ τοὺς Τρεῖς Ἱερόγχαρ, θὰ εὗρισκεν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπόθει ἡ ψυχὴ του καὶ δὲν θὰ ἀνεδεικνύετο διώκτης του. Πάντως γλώσσα, ἥθη, ἔθιμα, θεσμοί, παραδόσεις, ἅπαντα ἐν γένει τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐλληνιστικῆς περιόδου, ἀπαντῶσι καθ' ὅλον τὸν μακροβαίωνα βίον τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἀπὸ τῶν ἀρχῶν του μέχρι τῆς ὑστάτης αὐτοῦ πνοῆς.

Ἐνταῦθα θὰ πραγματευθῶμεν ἀπλῶς περὶ ἐνὸς σημείου σχετικοῦ πρὸς τὰς περιουσίας τῶν Χριστιανικῶν ναῶν. Αὗται προήρχοντο ἐξ εὐσεβῶν δωρεῶν καὶ συνίσταντο εἰς χρήματα ρειστή, ἀναθήματα καὶ κτήματα. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν περίοδον, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴν, οἱ ναοὶ καὶ πάντα τὰ θρησκευτικῆς φύσεως ἰδρύματα, ἀσκληπιεῖα, μαντεῖα, τεμένη κλπ. κατεῖχον τοιαῦτα περιουσιακὰ στοιχεῖα, ἴδωμεν ποῖα σχέσις ὑφίστατο μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν τῆς χριστιανικῆς περιόδου.

Ἐκαστος ναὸς ἢ θρησκευτικὸν ἴδρυμα κατὰ τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα εἶχεν ἰδιαιτέρον *ἱερόν ταμεῖον*, ἐν ᾧ ἦσαν κατατεθειμένα τὰ χρήματα καὶ τὰ τιμαλφῇ ἀναθήματα. Ἐκ παραλλήλου ὅμως ὑφίσταντο ἐν τοῖς ναοῖς καὶ τὰ ταμεῖα τῶν πόλεων, οἱ θησαυροί, τελοῦντες ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν οἰκείων θεῶν. Τὰ ἐν τοῖς ἱεροῖς ταμεῖοις φυλασσόμενα χρήματα καὶ ἀναθήματα προήρχοντο ἐξ εὐσεβῶν δωρεῶν καὶ ἦσαν προωρισμένα, ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τὴν

συντήρησιν τοῦ ἱερατικοῦ καὶ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ καὶ πρὸς καλλιέργειαν τῶν γαιῶν του, ἀφ' ἑτέρου δὲ δι' ἀγαθοεργίας. Αἱ πόλεις ὅμως, χρείας τυχοῦσης καὶ μὴ ἐπαρκούντος πρὸς θεραπείαν αὐτῶν τῶν ἐν τοῖς θησαυροῖς των ποσοῦ, ἔθετον χεῖρα ἐπὶ τῶν ἱερῶν χρημάτων ὑπὸ μορφήν δανείων καὶ τῇ μεσολαβήσει τραπεζιτικῶν ἰδρυμάτων, τοιαῦτα δὲ ὑπῆρχον εἰς ὅλα τὰ σπουδαῖα ἱερά, ὡς τοῦ τῆς Κῶ, τῶν Δελφῶν, τῆς Δήλου κλπ. μὲ τόκον 10 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. Ἄλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ τιμαλγῆ ἐκ τῶν ἀναθημάτων ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Ταῦτα χωνεύόμενα μετετρέποντο εἰς χρῆμα. Ἐν Δελφοῖς ἔχομεν τὸ παράδειγμα τῶν Φωκέων, οἱ ὅποιοι, μετὰ τὸ 356, ἐχώνουσιν πάντα τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀναθήματα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ κατεσκεύασαν νομίσματα διὰ νὰ συντηρήσουν τὸ μισθοφορικὸν των στρατεύμα. Κατὰ τὰς ἀρχὰς μάλιστα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου αἱ ἐχθραὶ τῶν Ἀθηναίων πόλεις διενεθήθησαν νὰ χρησιμοποιήσουν καὶ τὰ χρήματα καὶ τὰ ἀναθήματα τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῶν Δελφῶν (Θουκ. 1. 143).

Πᾶσαι αἱ σχετικαὶ πράξεις ἐγίνοντο τῇ πρωτοβουλίᾳ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιβλεψιν τῶν πόλεων. Οἱ θρησκευτικοὶ ἀρχοντες τῶν ναῶν ἦσαν ἅπλοιο ἐκτελεσταί.

Ὁ δανεισμὸς ἐγίνετο δυνάμει συμβολαίου, ἀλλ' αἱ δανειζόμεναι πόλεις δὲν ἐδείκνυν πάνποτε πολὺν σεβασμὸν πρὸς αὐτό. Αἱ Ἀθηναὶ μάλιστα οὐδέποτε κατώρθωσαν νὰ ἀποσβέσωσι τὰ πρὸς τὰ ἱερά ταμεῖα χρέη των. Λέγεται δὲ προσέτι ὅτι ἀπέσπασάν ποτε καὶ τμημα ἐκ τοῦ χρυσοῦ πέπλου τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἀνεπλήρωσαν. Τὸ μόνον ὄπλον, τὸ ὁποῖον διέθετον τὰ ἱερά κατὰ τῶν κακοπληρωτῶν ἦτο ἡ ἀπειλὴ τῆς ἱεροσυλίας, ἣτις ἐπεροπίετο κατὰ παντὸς ὅστις κατεκράτει ἱερά χρήματα.

Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι βαθμηδὸν ἤρχισαν νὰ συγχώνονται τὰ πολιτικά μετὰ τῶν ἱερῶν ταμείων· ἐπῆλθε δὲ πλήρης συγχώνεσις αὐτῶν κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον, ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ὁπότε καὶ κοινοτικά καὶ ἐκκλησιαστικά χρήματα ἀπετέλουν ἐν καὶ τὸ αὐτό, θεραπεύοντα καὶ τὰς κοινοτικὰς ἀνάγκας καὶ τὰ ἔργα εὐποιίας, ὅπως ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ διὰ «δοσίματα» εἰς τὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς ἐν περιπτώσει ἐκτάκτων φορολογιῶν. Προφανῶς τοιοῦτόν τι θὰ συνέβαινε καὶ κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἠγεῖροντο ἀπαιτήσεις ἐκ μέρους τῶν ρωμαϊκῶν ἀρχῶν. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐποχὴν καὶ ἰδιῶται ἠδύνατο νὰ δανεισθῶσιν ἐκ τῶν ἱερῶν χρημάτων. Τοῦτο ἀπέβη συνηθέστατον κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρέσχε μεγίστας ὑπηρεσίας εἰς τὰς συναλλαγὰς καὶ τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ δουλεύοντος Γένους.

Ἀνεκαθεν κύριος σκοπὸς τῶν ἱερῶν χρημάτων ἦσαν τὰ ἔργα εὐποιίας, αἱ σχετικαὶ πρὸς τὰ ἱερά Ταμεῖα Τραπεζιτικαὶ ἐργασίαι ἦσαν ἅπλως μέσα πρὸς ἐπαύξεισιν τῶν πόρων αὐτῶν.

Ἡ Χριστεπώνυμος Πολιτεία τοῦ Βυζαντίου, ἀποβλέπουσα πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ταμείων, ἐνεθάρρυνε τὴν ἐπαύξεισιν τῶν πόρων αὐτῶν, εἴτε διὰ τῶν πρὸς αὐτὰ γενομένων εὐσεβοφρόνων δωρεῶν, εἴτε διὰ τῆς προστασίας τῶν Τραπεζικῶν ἐργασιῶν εἰς ἃς ταῦτα ἐπεδίδοντο, σθιναρῶς βοηθοῦσα τὴν ἐκκλησίαν προκειμένου περὶ χρημάτων δανεισθέντων εἰς ἰδιώτας.

Εἶναι πλάνη ἀκατανότητος τὸ νὰ νομίζηται ὅτι ἦτο σπατάλη περιττὴ καὶ ἐπιζημία εἰς τὸ Κράτος ἢ προσφορὰ δωρεῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας. Ἡ πλάνη αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς ἀγνοίας τοῦ ὅτι ἡ Ἐκκλησία καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῆς ταμεῖα ἦτο ἐπιφορτισμένη μὲ τὰς δαπάνας τριῶν σημερινῶν Ὑπουργείων: Παιδείας, Προνοίας καὶ Ὑγιεινῆς, ἐπὶ πλέον δὲ αὕτη ἔφερε τὸ βᾶρος τῆς ἐξαγορᾶς τῶν αἰχμαλώτων. Ἐπομένως τὸ Κράτος ἠνθόει μὲ πᾶν μέσον τὸν πλουτισμὸν τῶν ἱερῶν ταμείων.

Εἰς Νεαράς τοῦ Ἰουστινιανοῦ βλέπομεν πάντοτε, προκειμένου περὶ ἐκκλησιῶν, νὰ γίνεται μνεία καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἐξαρτωμένων εὐαγῶν ἰδρυμάτων Ὁρφανοτροφείων (κυρίως διὰ τὰ ὄρφανὰ πολέμου), ξενώων (νοσοκομείων δηλαδὴ) γηροκομείων, λεπροκομείων κλπ.¹

Ἐν τῇ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Προκοπίου φερομένη Ἀποκρύφῳ Ἱστορίᾳ ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς ἀναφέρει ἐν ἀνέκδοτον πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ψέξη τὸν Ἰουστινιανὸν ἑξετάζων ὅμως τις τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο ἐπισταμένως, βλέπει ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετον².

Τὸ ἐν τῷ ἀνεκδότῳ τούτῳ μνημονευόμενον ἐπεισόδιον ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ ἐκδώσῃ νόμον κατοχυροῦντα τὰ πρὸς τὰς ἐκκλησίας χρέη μὴ παραγραφόμενα εἰμὴ μόνον μετὰ παρέλευσιν ἑκατονταετίας³.

Ἐν γένει ἅπαντες οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου καὶ ἐφεξῆς ἐκ παραλλήλου μετὰ τῶν πλουσίων ἰδιωτῶν προσέφερον εἰς τὰς ἐκκλησίας μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ ὡς καὶ πολῦτιμα ἀναθήματα ὅπως ἐπαρκέσωσιν αὐταὶ εἰς τὰ ἔργα εὐποιίας, εἰς τὰ ὅποια ἐπεδίδοντο. Καὶ ἂν δὲ ἀκόμη οἱ ἴδιοι προέβαινον εἰς τὴν ἴδρυσιν εὐαγῶν καταστημάτων, τὴν φροντίδα τῆς λειτουργίας αὐτῶν ἀνελάμβανεν ἡ Ἐκκλησία.

Ἦνθισεν ὄντως ἡ φιλανθρωπία εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ προσπάθεια ὅπως ἔλθῃ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δὲν ἔμεινεν ἀτελεσφόρητος ἐν τῇ Χριστεπωνύμῳ αὐτοῦ Πολιτείᾳ.

Εἶναι ὅμως ὑπερβολὴ τὸ νὰ νομισθῇ ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι δὲν

¹ Βλ. τὴν ὑπ' ἀρ. 75 Νεαράν.

² (Βλ. Προκοπίου, *historia arcana*, ἔκδ. Βόννης, σ. 156 ἑξ.).

³ Ὁ σχολιαστὴς τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἀποκρύφου ἱστορίας, Ν. Ἀλλεμάνος λέγει ἐν σ. 464 ὅτι ἡ διάταξις αὕτη περιέχεται ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 73 νεαρᾷ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

ήσκειτο ἡ φιλανθρωπία. Εἰς τὴν πλάνην ταύτην ἔδωσεν ἀφορμὴν ἡ πρωτοβουλία τὴν ὁποίαν ἔλαβεν Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης, ὅπως προτραπῶσι καὶ οἱ Ἔθνηκοὶ νὰ ἐπιδειξῶσι τὰ αὐτὰ μὲ τοῖς Χριστιανοῦς φιλάνθρωπα αἰσθήματα ἔξαιρόμενοι εἰς τὸ ὕψος ἑνὸς Μεγάλου Βασιλείου παραδείγματος χάριν, ὅστις ἔτρεφε τρεῖς χιλιάδας πενήτων.

Ἡ προτροπὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἦτο ἀποτελεσματικὴ τοῦ ὅτι «ἡ δαίδαλος αὐτὰ» εἶχε πέσει πλέον χαμαί, ὁ δὲ Φοῖβος οὐκέτι εἶχε καλύβαν. Τὰ ἱερὰ τῶν Ἐθνικῶν ὁσημέραι κατέπιπτον διὰ τὰ ἀφανισθῶσι μετ' ὀλίγον ἐντελῶς. Ἀπητοῦντο δὲ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν τεράστια ποσὰ διὰ τὰ ἀντιμετωπισθῆ ἡ κατακλύσασα τὸν τότε πεπολιτισμένον κόσμον δυστυχία λόγῳ τῶν μεγάλων βαβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τοῦ κύματος τῶν πενήτων προσφύγων Ἑλλήνων τε κοὶ μὴ οἱ ὅποιοι εἰσῆρχοντο κατὰ μυριάδας ἐντὸς τοῦ Κράτους.

Κατὰ δὲ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡσκειτο ἐν εὐρυτάτῃ μοίρᾳ ἡ δουλεία, οἱ δὲ Κύριοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐκτρέφωσι τοὺς δούλους τῶν. Δι' ἅπαντας ὅμως τοὺς πτωχοὺς εἴτε ἐλευθέρους εἴτε δούλους ὑπῆρχεν ἀφθονία κρεάτων καὶ παντοειδῶν τροφῶν ὀφειλομένη εἰς τὰς θυσίας τὰς τε δημοσίας καὶ ἰδιωτικὰς, ἀπὸ τῶν πολυτελεστάτων ἑκατομβῶν μέχρι τοῦ ταπεινοῦ δαίττου τῆς Ἑκάτης, ἀφ' ἑτέρου δὲν μᾶς εἶναι ἐπαρκῶς γνωστὴ ἡ λειτουργία τότε τῶν Ἀσκληπιείων, ἐκ τῶν ὀλίγων ὅμως στοιχείων τὰ ὁποῖα κατέχομεν δυνάμεθα νὰ συναγάγομεν ὅτι ἐν αὐτοῖς, ὅπως καὶ ἐν τοῖς Μαντείοις καὶ τοῖς λοιποῖς Ἱεροῖς μὲ τὸ πολυάριθμον καὶ ἔξειδικευμένον προσωπικόν των, παρεῖχοντο ὑπηρεσίαι εἰς τὴν πάσχουσαν ἀνθρωπότητα οὐχὶ εὐκαταφρόνητοι. Τελευταίως χάρις εἰς τὰς ἐρεῦνας τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν ἀπεδείχθη ὅτι τὸ Ἀσκληπιεῖον τῆς Γόρτυνος, ἐνθα γίνονταν αἱ σχετικαὶ ἀνασκαφαί, ἀπετελεῖτο ἐκ δύο τμημάτων δυναμένου ἑκάστου αὐτῶν νὰ περιλάβῃ τοῦλάχιστον ἑκατὸν ἀσθνεῖς. Τὸ ἐν ἑξ αὐτῶν ἦτο προωρισμένον διὰ τοὺς στρατιώτας, τὸ δὲ ἕτερον διὰ πολίτας.

Ἄλλὰ μήπως καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ καύχημα τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ὁ θεσμὸς τῶν ὀρφανοτροφείων καὶ ἡ αὐτόχρημα τρυφερὰ μέριμνα διὰ τὰ ὀρφανὰ πολέμου δὲν εἶχεν τὸ ἀντίστοιχόν του κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν; Τὴν ἀπάντησιν δίδει ὁ Περικλῆς εἰς τὸν ἐπιτάφιόν του.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον χρησιμοποίησιν τῶν χρημάτων τῶν Ἐκκλησιῶν ὑπὲρ ἔργων εὐποιίας. Ἄλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Κράτους χρησιμοποίησις τῶν ἱερῶν χρημάτων ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν του, χρεῖας τυχεύσεως, ἐγένετο κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐποχὴν.

Κατὰ πρῶτον λόγον ἔχομεν τὸ γνωστότατον τοῖς πᾶσι παράδειγμα τῆς διαθέσεως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Σεργίου ἀπάσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ εἰς ρευστὸν χρῆμα καὶ εἰς ἀναθήματα τιμαλφῆ, ὑπὲρ τοῦ πολέμου τὸν ὁποῖον διεξῆγεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος ἐναντίον τῶν Περσῶν.

Ἔχομεν προσέτι τὸ παράδειγμα τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, ὅστις κατέσχευε ἅπασαν τὴν περιουσίαν τῶν ἐκκλησιῶν εἰς χρῆμα καὶ εἰς ἀναθήματα πρὸς διεξαγωγὴν τῶν πολέμων του. Τὸ πρᾶγμα ἀναφέρει Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι, ἐπιβεβαίωσι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. XXII Χρυσοβούλλου ἀπολυθέντος κατ' Αὐγουστον μῆνα τῆς Ε' Ἰνδικτιῶνος τοῦ ἔτους 1080¹, ἐν ᾧ λέγει σὺν ἄλλοις... «ἐνθεν ὑπ' ἀμνησίας καὶ τοῦ μὴ συμπεσοῦσιν ἔχειν ὅ,τι καὶ χρῆσαιτο, τῶν ἱερῶν ἔγνω καὶ θεῖον ἄψασθαι κειμηλίων καὶ τούτοις τὸ τῆς χρείας ἐνδέον παραμυθεῖσασθαι. Τουτί μὲν τὸ ἔργον ἐν πολλαῖς τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν διεπράξατο καὶ πολλὰ τῶν ἀναθημάτων εἰς δημοσίας ἔστρεψε χρείας, οὐχ ὕβρει καὶ περιφρονήσει θεοῦ, οὐδ' ὀλιγωρία τῶν εὐαγῶς αὐτῷ ἀνατεθέντων... ἀλλὰ καιροῦ περιστάσει...».

Ὁ Ἀλέξιος ἐν συνεχείᾳ, ἐπηρεασθεὶς προφανῶς ἐκ τῶν ἐπιτιμήσεων τοῦ Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Λέοντος, ἀπαγορεύει ρητῶς τὴν εἰς τὸ μέλλον ἐπανάληψιν τῆς τοιαύτης πράξεως. Οὐχ' ἦπτον ὅμως τὸ πρᾶγμα, ὡς φαίνεται, ἐξηκολούθησε κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ὑστάτην τοῦ Κράτους πνοὴν ἔχομεν τὸ παράδειγμα Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, ὅστις, ἐχρησιμοποίησε κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως τὰ σκευὴ τῶν ἐκκλησιῶν κατὰ τὸν Φραντζῆν, γράφοντα² «ἐπειδὴ καὶ χρημάτων ἐσπάνιζον τὰ βασίλεια διὰ τὸν μισθὸν τῶν στρατιωτῶν, προσέταξεν ὁ βασιλεὺς λαβεῖν τὰ τῶν ἐκκλησιῶν σκευὴ ἅγια καὶ ἀφιερωμένα τῷ θεῷ, καὶ χρήματα ἐποίησεν. Καὶ μὴ τις ἐγκαλέσῃ ἡμᾶς ὡς ἱεροσύλους³ ἔνεκεν τῆς τοῦ καιροῦ ἀνάγκης ἐγίνετο...»².

I. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Βλ. Ζέπου, Νεαραὶ καὶ Χρυσόβουλλα, σσ. 302 - 304.

² (Ἐκδ. Βόννης, σ. 256, 7 - 10). Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, τὴν λέξιν «*ιερόσυλος*» μετεχειρίζοντο καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐν προκειμένῳ.